

RECENZIJOS

Lietuvių kalbos enciklopedija. Parengė Kazys Morkūnas, red. Vytautas Ambrazas, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999, 745.

„Lietuvių kalbos enciklopedija“ (LKE) yra pirmas tokio pobūdžio lietuvių ir baltų kalbotyros leidinys, kurio tikslas – „pateikti visuomenei pluoštą duomenų apie lietuvių kalbą, jos sandarą, istoriją, tarmes, ryšius su kitomis giminiškomis kalbomis, šaltinius bei žymesnius tyrinėtojus. Stengtasi trumpai apibūdinti ir lietuvių kalbotyroje taikomus metodus, paaiškinti pagrindines kalbotyros sąvokas [...]“ (p. 5¹). Enciklopediją pasiskirstę temas rašė septyni autoriai – žinomi lietuvių kalbotyros specialistai: Vytautas Ambrazas (gramatika, lingvistinė stilistika, rašyba bei skyryba), Aleksas Girdenis (fonetika ir fonologija bei morfonologija), Kazys Morkūnas (dialektologija), Algirdas Sabaliauskas (kalbininkai, kalbotyros leidiniai, lietuvių kalbos ryšiai su giminiškomis kalbomis), Vincas Urbutis (leksikologija ir žodžių daryba), Adelė Valeckienė (gramatika, rašyba bei skyryba) ir Aleksandras Vanagas (onomastika). Leidinio parengėjas – K. Morkūnas, redaktorius – V. Ambrazas. Minėtinas ir Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto redaktorių Gemos Bagdanavičiūtės, Giedrės Bufienės, Emilijos Dągytės bei Apolonijos Kuzmickienės indėlis, kitų darbuotojų triūsas.

Enciklopedijos, pradėtos prieš nepriklausomybės atgavimą, rengimas spaudai užtruko ilgokai – apie 10 metų, tad, kaip sakoma leidi-

¹ Čia ir toliau skliausteliuose nurodomi cituojamos LKE puslapiai, kur reikia – ir eilutės (*ap/ v* – skaičiuojant iš puslapio apačios/ viršaus).

nio pratarmėje, redaguojant skirtingu laiku rašytus straipsnius stengtasi pildyti ir derinti, kad „kuo mažiau liktų teorinių ir metodinių prieštaravimų“ (p. 6). Pasikeitus epochai, reikėjo ir kiek naujų straipsnių, ir šen bei ten kitoniškų vertinimų, kurių sovietinė cenzūra nebūtų praleidusi, pagaliau – buvo galima sakyti visą tiesą, ypač rašant apie asmenis ir realijas, pavyzdžiui, kad Vladui Žuliui teko ragauti politinio kalinio duonos (p. 744), o Albertas Rosinas dėl politinių aplinkybių negalėjo baigti aspirantūros (p. 534); kad sovietmečiu „dėl rusifikacijos susiaurėjo lietuvių kalbos funkcijos“ (p. 540, straipsnis *rusų kalba*). Gaila, kad ne visuose straipsniuose kažkada nepageidautinos tiesos pasakytos, pavyzdžiui, rašant apie Joną Kazlauską (p. 312) net neužsiminta apie neaiškias jo mirties aplinkybes.

Enciklopedijos sudarytojas, autoriai ir redaktoriai pirmiausia turėjo apsispręsti dėl jos sandaros ir duomenų atrankos bei pateikimo. Rašant pirmą tokio pobūdžio leidinį apie lietuvių kalbą, visiškai natūralu ieškoti panašių veikalų, skirtų kitoms kalboms. Pratarmėje apie tai, beje, užsiminta (p. 6), tačiau kokių pavyzdžių rasta ir kiek jie turėjo įtakos LKE koncepcijai, nieko nepasakyta. Tad recenzentui nieko nelieka, kaip mėginti rekonstruoti LKE kolektyvo pasiūlymus.

Galimo LKE prototipo paieškos nuvedė recenzentą į kaimynų kraštus. Labai panašią enciklopediją bene pirmieji yra išleidę lenkai² (1978). Tai populiarus septynių mokslininkų parašytas veikalas, abėcėlės tvarka teikiantis trumpą informaciją apie lenkų kalbą – sandarą,

² Žr. Encyklopedia wiedzy o języku polskim. Pod red. S. Urbańczyka, Wrocław etc., 1978, 449 p.

gramatinės sistemos raidą, bendrinės kalbos istoriją, tarmes, onomastiką, mokslo organizacijas ir kalbininkų biografijas (gyvų – tik profesorių); įdėta ir teorinių straipsnių. Enciklopedijos gale duodama labai naudinga teminė rodyklė, iliustracijų sąrašas ir bibliografija. Metais vėliau pasirodė rusų kalbos enciklopedija³, sulaukusi antro perdirbto ir papildyto leidimo⁴. Rašyta didelio autorių kolektyvo, koncepcija labai panaši į lenkų kalbos enciklopedijos koncepciją. Antrajame leidime atsiskaityta straipsnių apie atskirus rusų kalbininkus – rašoma tik apie mokyklas, ir tai padeda išvengti informacijos dubliavimo. Kitas dėmesio vertas antrojo leidimo bruožas yra susijęs su straipsnių pobūdžiu. Juose ne tik konstatuojami nusistovėję mokslo teiginiai, bet ir keliamos problemos, rodoma, kas nepadaryta. Tokių veikalą gali skaityti ir mokinys, ir subrendęs mokslininkas. Iš esmės to paties tipo kaip minėtieji lenkų ir rusų kalbininkų leidiniai yra baltarusių kalbos enciklopedija⁵, parašyta didelio autorių kolektyvo ir išleista 1994 m.

Kiek kitokią kalbotyros enciklopediją parengė ir 1993 m. išleido Slovakijos kalbininkai⁶. Joje aiškinamos bendrosios kalbotyros sąvokos, kaip jas supranta ir vartoja šiuolaikiniai slovakų kalbininkai. Enciklopedijoje gausu garsų oscilogramų, rentgenogramų ir spektrogramų.

Daugiau kalbotyros enciklopedijų, skirtų kuriai nors vienai kalbai ar atskiros tautos lingvistinei tradicijai, bent Europoje recenzentui nepavyko rasti. Populiareesnės, rodos, yra kitokios kalbotyros enciklopedijos, pavyzdžiui, bendrosios⁷, apimančios atskirą kalbų grupę

³ *Žr.* Русский язык. Энциклопедия. Гл. ред. Ф. П. Филин, Москва, 1979, 431 с.

⁴ *Žr.* Русский язык. Энциклопедия. Изд. 2-е, переработанное и дополненное. Гл. ред. Ю. Н. Караулов, Москва, 1997, 703 с.

⁵ Беларуская мова. Энциклапедия. Пад рэд. А. Я. Міхневіча, Мінск, 1994, 655 с.

⁶ *Žr.* Encyklopedia jazykovedy. Spracoval Jozef Mistrik s kolektívom autorov, Bratislava, 1993, 513 s.

⁷ *Pvz.:* The Linguistics Encyclopedia. Ed. by K. Malnikjær, London etc., 1991, 575 p.; International Encyclopedia of Linguistics. Ed. in chief W. Bright,

(germanų kalbas⁸, romanų kalbas⁹ ir pan.), visas Europos¹⁰ ar pasaulio¹¹ kalbas. Rėta enciklopedijų, kurios būtų skirtos kokiems nors kalbiniam reiškiniams¹².

Šios trumpos kalbotyros enciklopedijų apžvalgos tikslas, kaip sakyta, paieškoti artimiausio pavyzdžio, galėjusio turėti įtakos recenzuojamojo leidinio koncepcijai. Nėra abejonės, kad tas pavyzdys buvo minėtos lenkų ir rusų enciklopedijos, kurių pirmųjų leidimų sandara yra labai panaši į LKE sandarą. Visų šių enciklopedijų medžiagą sudaro dvi pagrindinės dalys – kalbotyros ir biobibliografiniai straipsniai. Atrenkant pirmosios dalies straipsnius, labai svarbu, kad jie kuo geriau atspindėtų mokslo metakalbos savitumą. Lietuvių kalbotyra būdama dalis bendrosios kalbotyros vartoja ir pastarosios terminologiją, kuriai neretai suteikia „lituanistinį“ atspalvį (plg. straipsnius *fonologija, generatyvinė gramatika, kalbų tipologija, morfologija, žodynų istorija, žodžių daryba* ir t.t.). Kadangi lietuvių kalba yra tirta toli gražu ne visais teoriniais aspektais, todėl nerasime tokių straipsnių kaip *etnolingvistika, kompiuterinė kalbotyra, neurolingvistika, taikomoji kalbotyra* (turint galvoje pastarųjų kelerių metų tyrimus, antrame LKE leidime dalis šių straipsnių jau turėtų būti). Kita vertus, kurių ne kurių dalykų akivaizdžiai pasigedau, pavyzdžiui, kad ir trum-

I–IV, New York etc., 1992; The Encyclopedia of Language and Linguistics. Ed.-in-chief R. E. Asher, I–X, Oxford etc., 1994; Лингвистический энциклопедический словарь. Гл. ред. В. Н. Ярцева, Москва, 1990.

⁸ *Pvz.*, The Germanic Languages. Ed. by E. König and J. van Auwera, London etc., 1994, 631 p.

⁹ *Pvz.*, The Romance Languages. Ed. by M. Harris and N. Vincent, London, 1988.

¹⁰ *Pvz.*, Encyclopedia of the Languages of Europe. Ed. by G. Price, Oxford etc., 1998, 499 p.

¹¹ *Pvz.*, G. L. Campbell, Compendium of the World's Languages, I–II, London etc., 1991.

¹² Kaip pavyzdį galima nurodyti gramatinėms kategorijoms skirtą leidinį (Concise Encyclopedia of Grammatical Categories. Ed. by K. Brown and J. Miller, Amsterdam etc., 1999, 485 p.), kurio didžioji dalis straipsnių perkelti iš R. E. Asherio redaguotos 10 tomų enciklopedijos (žr. 7 išnaša).

pučių straipsnelių *Endzelyno dėsnis, glotochronologija, funkcinė gramatika*¹³, *kentuminės resp. sateminės kalbos*. Tačiau apskritai su lietuvių kalbotyros metakalba LKE supažindina objektyviai ir išsamiai. Straipsnių autoriai yra profesionalai, tad rimtų trūkumų įžiūrėti nepavyko, ir toliau išdėstytos pastabos nėra esminės.

Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tai, kad LKE autoriai laikosi nevienodų metodologinių principų, todėl panašius dalykus gali interpretuoti kiek kitaip, plg. struktūralisto A. Girdenio straipsnius *priegaidės, prozodiniai elementai, tonema* ir tradicinės kalbotyros atstovo K. Morkūno straipsnius *kirstinė priegaidė, laužtinė priegaidė, vidurinė priegaidė* (skiriasi terminologija, nurodoma literatūra). Panašūs skirtumai šiaip jau nėra kokia blogybė, bet temos turėtų būti taip pasidalytos, kad jų būtų kuo mažiau. Dėl temų dalybų reikia pasakyti, kad jos pavykusios, nors išimčių pasitaiko. Antai V. Urbutis, „atsakingas“ už leksikologiją ir žodžių darybą, parašė ir straipsnį *abėcėlė*, kuris pagal tematiką priklausytų A. Valeckienei, o du savo tematikos straipsnius (*dažninis žodynas, atgalinis žodynas*) „patikėjo“ rašyti V. Ambrazui. Fonetikos, fonologijos ir morfonologijos sritis globojo A. Girdenis, bet su tarmių fonetika supažindino K. Morkūnas (suprantama, tai jau ir kita sritis – dialektologija); apie Leskieno dėsnį parašė V. Ambrazas, o Saussure'o ir Fortunatovo – A. Sabaliauskas, nors apibendrinamasis straipsnis *fonetinis dėsnis* parašytas Girdenio. Girdenis rašo apie akcentologiją, o kirčio ženklus aiškina Ambrazas (žinoma, tai jau akcentografija, taigi rašybos sritis). Straipsnius rašė po vieną autorių; bene tik tarmybės pasirašytos dviejų – Urbučio ir Morkūno.

Negeras dalykas yra ne skirtingos koncepcijos, o kai nėra nuorodų į artimos tematikos, susijusių atskirų autorių straipsnius. Antai A. Girdenis minėtame straipsnyje kaip pavyzdžius pateikia Leskieno ir Saussure'o bei Fortunatovo dėsnius, bet be nuorodų į atskirus straipsnius apie juos, o pastaruosiuose nėra nurodomas Girdenio straipsnis. A. Girdenio

straipsnyje *priegaidės* (p. 501) nenurodoma į straipsnius apie priegaidžių variantus tarmėse (kirstinė, laužtinė, vidurinė priegaidės; autorius – K. Morkūnas), o pastaruosiuose straipsniuose nėra nuorodos į apibendrinamąjį straipsnį. Girdenis rašo apie afrikatas ir afrikaciją (p. 18), mini pavyzdžių iš dzūkujančių tarmių, o nuorodų į Morkūno straipsnius *dzūkai* (galėjo būti ir *dzūkavimas*), *žemaičių dzūkai*, *žemaičių tarmė* nėra, ir atvirkščiai – Morkūnas nenurodo Girdenio straipsnio. Straipsnyje *latvių kalba* (p. 349–353) A. Sabaliauskas rašo apie tos kalbos germanizmus, lituanizmus, slavizmus, bet į bendresnius šios tematikos straipsnius, rašytus V. Urbučio, nenurodoma; straipsnis *lituanizmai* nenurodytas ir rašant apie lenkų (p. 363t.) ir žydų (p. 728) kalbas, o straipsnyje *gudų kalba* (p. 234t.) duota nuoroda (ji būtų tikusi straipsniui *Pabaltijo finų kalbos*) į straipsnį *baltizmai*, nors turėtų būti – *lituanizmai*.

Skirtingomis antraštėmis paprastai iškeliami sinonimiškai vartojami terminai, tačiau kartais šiai gerai taisyklei nusižengiama, pvz., nerasime antraštės *baltarusių* (tik *gudų kalba*, *jidiš* ar *idiš* (tik – *žydų kalba*). Jei redaktoriai būtų buvę atidesni, šio ir daugelio anksčiau paminėtų trūkumų buvo galima išvengti.

Dalykiniai LKE trūkumai nėra gausūs, akių nebado. Straipsnyje *bendrinė kalba* yra keletas netikslių teiginių: K. Sirvydas parengė ne vieną, kaip teigiama p. 88, o du žodynus (tai įrodė V. Urbutis, žr. ir LKE 731). F. Kuršaitis lietuvių kalbos priegaides pirmą kartą tiksliai aprašė ne 1876 m. gramatikoje (taip tvirtinama p. 89), o anksčiau – 1849 m. veikale (žr. LKE 340). Graviu žymima ne balsių *i, u* (žr. p. 229_{2ap}), o dvigarsių, kurių pirmieji dėmenys yra *i* ir *u*, tvirtapradė priegaidė¹⁴; pavyzdžiai *ak-iė, sūnaū* (p. 59_{16v}) iliustruoja ne silpnąjį, o pamatinį (LKE vadinamą pagrindiniu, žr. p. 58_{12ap}, 59_{15,17v}) kamiengalio apofonijos laipsnį; lie. *līnas*

¹⁴ Tarptautiniuose žodžiuose tvirtapradžių dvigarsių pirmieji dėmenys gali būti ir *e, o*, taip pat žymimi graviu. Apie gravį kaip priegaidę, taip pat garsų ypatumams žymėti vartojamą diakritiką nieko nepasakyta, tuo tarpu akūtas ir iš dalies cirkumfleksas aptarti gana plačiai.

¹³ Plg. A. Valeckienė, *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius, 1998.

netinka iliustruoti ide. sonanto */ virtimui baltų ir lie. *il* (p. 596_{2-3v}), apskritai, apie sonantus parašyta vidutiniškai. Straipsnio *dvikalbystė* (p. 173) literatūros sąrašė nėra jokio teorinio pobūdžio veikalo, *žemaičių dzūkai* (p. 725) ir *šlekiai* (p. 622 t.) – nenurodytos metodologiškai ir faktologine prasme svarbios publikacijos (A. Girdenio studija „Žemaičių dzūkavimas: dabartinė padėtis ir istorija“¹⁵ ir A. Girdenio bei J. Pabrėžos straipsnis¹⁶), o straipsnyje *atgailinis žodynas* derėjo paminėti Ziwato atvirkštinį žodyną¹⁷. Iš užsienio lietuvių filologijos centrų turėjo būti nurodytas ir Miunsterio universitetas (straipsnis *filologija*). Straipsnyje *lyginamoji kalbotyra* nenurodyta nė vieno šiuolaikinio komparatyvisto, bibliografija pasenusi¹⁸; naujesnės literatūros pasigedau ir prie straipsnių *indoeuropiečių kalbos* bei *indoeuropiečių prokalbė*¹⁹, tačiau rekonstruojami ide. prokalbės žodžiai pateikti pagal V. Ivanovo ir T. Gamkrelidze’s glotalinę teoriją, kuri plačiau nėra pripažinta, taigi **t^(h)auro-*, **u^lk^(h)o-*, **p^(h)enk^(h)o^e* turėtų būti **tauro-*, **u^lk^ho-*, **penk^he* (p. 256_{17-18ap}). Informatyviame straipsnyje *žodynų istorija* (p. 731–739) yra suminėtos ir senųjų raštų lietuviškų žodžių bei formų rodyklės, išskyrus dvi, prasprūdusias pro akis, t. y. D. Kleino gramatikų ir „Universitas ...“²⁰. Straipsnyje apie tarmių niveliaciją (p. 637t.)

¹⁵ Žr. *Baltistica*, 1979, XV (2), 111–123; 1980, XVI (1), 32–44 (= A. Girdenis, *Kalbotyros darbai*, II, Vilnius, 2000, 153–182).

¹⁶ Žr. *Baltistica*, 1978, XIV (2), 127–129 (= A. Girdenis, *Op. cit.*, 117–120).

¹⁷ Žr. A. Girdenis, D. Girdenienė, 1759 metų „Ziwato“ indeksas, Vilnius, 1997, 429–462.

¹⁸ Turėjo būti paminėtas bent klasikinis O. S z e m e r e n y i’o darbas „Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft (Darmstadt, 1970 ... 1990), išverstas į rusų (O. С e м e р e н ь и, Введение в сравнительное языкознание, Москва, 1980) ir anglų (Introduction to Indo-European Linguistics, Oxford, 1996) kalbas.

¹⁹ Čia būtų labai tikusi *Encyclopedia of Indo-European Culture* (eds J. P. Mallory and D. Q. Adams, London etc., 1997).

²⁰ Žr. Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. 1653 metai, Vilnius, 1957, 633–653; K. E i g m i n a s, Anoni-

trūksta takoskyros tarp tradicinių tarmių ir tarmių apskritai. Dialektologijos straipsniuose prasprūdo įvairių klaidų²¹, fonetinė transkripcija čia ne visada preciziška. Gindama būdvardiškujų kalbos dalių bevardę giminę (straipsnis *giminė*, p. 216tt.) A. Valeckienė teigia, kad *vīsa tai gēra; raudóna – gražū* ir t.t. yra derinimas, tuo tarpu straipsnyje *derinimas* (p. 156) V. Ambrazas tokių atvejų nemini (nuorodų į vienas kito straipsnius nėra).

Trumpai aptarus LKE straipsnius iš kalbotyros, reikia žvilgtelėti ir į biobibliografinę dalį. Straipsniai apie kalbininkus rašyti vieno žmogaus – pripažinto lietuvių kalbotyros istoriko A. Sabaliausko, todėl jiems būdinga stilistinė ir dalykinė vienovė. Nusistatytų atrankos kriterijų (pvz., iš dabartinių kalbininkų, gyvenančių ir dirbančių Lietuvoje, įtraukti tie, „kurie yra paskelbę monografijų ar didesnių darbų“) yra laikomasi, nors vienu kitu atveju kyla abejonių. Antai į enciklopediją nepateko dr. Rūta Buivydienė, 1997 m. išleidusi monografiją „Lietuvių kalbos vedybų giminystės pavadinimai“, baltistikai nusipelnę užsienio kalbininkai B. Dardenas, P. Garde’as, M. Halle, W. Schulze, K. Strunkas, O. Panaglis, B. Schlerathas, W. Cowgillas²² ir kt. Biobibliografiniams straipsniams irgi kada ne kada pritrūko redaktorių rankos. Pavyzdžiui, ne visur paisoma nusistatyto principo iškelti antraštėmis skirtingas to paties mokslininko pavardes, todėl Samaniūtė (Horodničiūtė, Otrėbska), Sivickienė (Kindurytė), Statkevičienė (Kareckaitė), Vanagienė (Rokaitė), Žindžiūtė (Michelini) surandamos tik pagal pirmąsias pavardes. Trūksta nuoseklumo ir pateikiant originalią bei adaptuotą pavardžių formas. Štai antraštėmis iškelta *Sommer* ir *Zommeris, Wijk* ir *Veikas* etc., bet tik *Mikhailov, Sittig*. Pro autoriaus ir redaktorių akis praslydo tauto-

minės 1737 m. lietuvių kalbos gramatikos „Universitas lingvarum Litvaniae“ leksika, – Lietuvių kalbotyros klausimai, 1983, XXII, 155–181.

²¹ Daugelį jų recenzijoje iškėlė V. V i t k a u s k a s (žr. *Gimtas žodis*, 2000, Nr. 2, 37t.).

²² Paskutinius penkis kalbininkus LKE recenzijoje nurodė A. B a m m e s b e r g e r i s (žr. *Archivum Lithuanicum*, 2000, II, 240).

logiškas Varšuvos universiteto katedros pavadinimas: *Baltų filologijos ir baltistikos* (turi būti *Bendrosios kalbotyros ir baltų filologijos*), p. 247^{15v}.

Redagavimo trūkumų yra ir daugiau. Galėjo nelikti kurių ne kurių gretimųbių – terminų, organizacijų pavadinimų, to paties tipo pavyzdžių ir pan., pvz.: *indoiranėnai* (daugelis vietų), bet *indų-iranėnų* (p. 591^{3-4v}); *Tarptautinė baltų-slavų santykių tyrinėjimų komisija* (toks straipsnis), tuo tarpu kitur tekste – *Tarptautinė baltų-slavų santykių tyrimo komisija* (p. 64^{9ap}, p. 405^{21ap}); *prusicizmai* (p. 65^{8ap}) ir *prūsicizmų* (p. 190^{19v}), *dūjanai* (p. 530^{1ap}) ir *dvijenai* (p. 531^{1v}), *dūnininkai* (p. 168^{17ap}) ir *dūnininkai* (p. 172^{11ap}); veikalų anglų kalba pavadinimai kartais rašomi didžiosiomis, kartais mažosiomis raidėmis; po veikalų pavadinimų kirilicos šriftu leidimo vieta paprastai rašoma kirilica (plg. 219^{7-6ap}, p. 485^{8ap}), bet Vilnius kartais parašomas ir lotyniškais raidėmis, pvz., p. 26^{23v}. Garsai, išskirti fonetinės ar fonologinės transkripcijos skliaustais, rašomi ir gulsčiomis (pvz., straipsnyje *fonema*, p. 192t.), ir statmenomis (pvz., straipsnyje *fonemų klasės*, p. 193) raidėmis; pavyzdyje apskliaustas atskiras garsas paprastai yra rašomas kursyvine raide (pvz., *a[c]’iminė*, p. 18^{7ap}; *plaū[g]damas*, p. 36^{17-18ap}), bet – *ba[ŋ]gà*, *la[ŋ]kà* (p. 163^{16v}), *ra[ŋ]kà* (p. 192^{11ap})²³. Fonemos nuosekliai užrašomos įstrižuose skliaustuose, tačiau yra prasprūdę ir kitokių, pvz.: <bùvo>, <lañkas> (p. 661^{13ap}) – taip paprastai apskliaudžiamos grafemos. Vienuose straipsniuose apie patarmes pavyzdžiai yra transkribuojami (žr. straipsnį *rotininkai*), kituose – pateikiami netranskribuoti (žr. straipsnius *dadininkai*, *dzūkai*). Sudėtiniais terminams vartojamos įvardžiuotinės būdvardiškujų žodžių formos, bet pasitaiko ir neįvardžiuotinių, pvz.: *remiantis* <...> *pastarojo dešimtmečio apibendrinamais* (= -aisiais) *darbais* (p. 65-6v), *moteriškos* (= -osios) *giminės* (p. 367-8ap), *laisvo* (= -ojo) *kirčio kalboje* (p. 320^{21ap}).

²³ Skliaustais išskirtiems garsams kalbotyros darbuose įprasta vartoti statmenas raides, taigi dvigubas išskyrimas nepraktikuojamas. Taip pat išsiskiria ir nelotynišku šriftu (pvz., kirilica) pateikiami kalbos pavyzdžiai ar veikalų pavadinimai, tad juos kursyvinti (taip daroma LKE) irgi nėra reikalo.

Tokiuose veikaluose kaip recenzuojamasis korektūros klaidos sunkiai išvengiamos, tačiau norėtusi, kad jų būtų kuo mažiau. Nors LKE tekstą skaitė autoriai, redaktoriai ir dvi korektorės, įvairių klaidų palikta daugokai, vietomis jos bado akis (beje, į LKE įdėtame lapelyje atitaisyta tik viena apmaudi klaida – *aliatyvas* yra kilęs iš lo. *allatus* ‘prineštas’, o ne iš *alius* ‘kitas’, p. 23; ši ir dar 5 klaidos nurodytos Lietuvių kalbotyros klausimų XLI tome, p. 268). Pasitaiko klaidų, iškreipiančių turinį, pvz.: *vakariniame* (= rytiniame) [plote] *kirčiuotas* [ie] *suvienbalsėjo*, p. 373^{17v}; [prūsų kalba] *buvo išlaikiusi bendrinės* (= bevardės) *giminės daiktavardžių*, p. 512^{1ap}. Ypač gausios kirčiavimo klaidos. Į jas jau atkreipė dėmesį V. Vitkauskas²⁴, tad toliau bus pateikti tik jo nepaminėti riktai. Ko gero, dažniausiai pažymėta ne ta priegaidė, pvz.: *sėdi* (= sėdi), p. 42^{12v}; *brýdis* (= brýdis), p. 522^{5v}; *siėkti* (= síekti), p. 541^{12v}; *vakarōp* (= vakaróp), p. 357^{1v}; *míežis* (= miēžis), p. 73^{11ap}; *smėlis* (= smēlis), p. 305^{15v}; *ėjo* (= ėjo), p. 422^{2v}; *lotýniškíeji* (= lotýniškíeji), p. 397^{4ap}; *lotýnų* (= lotýnų), p. 398^{15ap}; *vógė* (= vōgė), p. 60^{10v}. Pasitaiko ir trumpasis skiemuo vietoj ilgojo, pvz.: *vėsdinti* (= vėsdinti), p. 695^{15ap}; *Bāmesbergeris* (= Bāmesbergeris), p. 75^{13v}; *Gėniušienė* (= Gėniušienė), p. 214^{1v}.

Į pavardžių – tiek savų, tiek svetimų – kirčiavimą reikėtų žvilgtterėti atidžiau. Čia pasitaiko ir klaidų – netgi Saussure’o dėsnio pažeidimų (pvz.: *Hiñcė* = Hincė [Hinze], p. 245^{13ap}; *Murāta* = Muratà, p. 425^{12ap}; *Ādleris* = Ādleris, p. 472^{22v}; *Sosiūras* = Sosiūras²⁵, p. 555^{8-9v}, 596^{13v}; *Šmeliōva* = Šmeliovà, p. 624^{1v}; *Tėkoríenė* = Tėkorienė, nes vyr. pavardė Tėkorius, p. 644^{16v}), ir nenuoseklumų. Antai nelietuviškos pavardės su *eR* tipo šaknies dvigarsiais kirčiuojamos ir tvirtagališkai (pvz.: *Breñderis*, *Eñdzelynas*, *Felkelis*, *Feñclau*, *Freñkelis*, *Otreñbskis*, *Zemžarė*), ir tvirtapradiškai. Pastaruoju atveju kaip priegaidės ženklas dažniausiai vartojamas gravis (pvz.: *Dėlbriukas*, p. 155^{14ap}; *Ērhartas*, p. 181^{11ap}; *Hėrmanas*, p. 238^{5v}; *Mėrlinas*, p. 408^{11ap}; *Prėlvicas*,

²⁴ Žr. min. rec., p. 38.

²⁵ V. Vitkausko šiuo atveju apsirikta – pateikta priešingai, žr. min. rec., p. 38.

p. 496^{7ap}), pavyzdžių su akūtu pastebėti vos keli – *Bértulis*, p. 94^{14ap}; *Hémpas*, p. 236^{6ap}, 238^{4v}. L. Hjelslevo adaptuota pavardės forma sukirčiuota dvejopai: *Jélmsevas*, p. 246^{1v} ir *Jelmslevas*, p. 280^{10v}. Aptariamai asmenvardžiai turėtų būti kirčiuojami kaip tokios pat struktūros tarptautiniai žodžiai. Tarptautinių žodžių kirčiuoti *eR* tipo dvigarsiai žodynuose paprastai žymimi graviu, tačiau tokio žymėjimo nepateisina nei kalbos sistema, nei reali vartoseną, pažįstanti tvirtagalį minimų dvigarsių tarimą²⁶. Vadinasi, taikantis prie realios vartosenos ir nenorint pažeisti kalbos sistemos, svetimų asmenvardžių *eR* tipo dvigarsius derėtų kirčiuoti tvirtagališkai. Išimtį sudarytų latvių kalba, skirianti priegaides: pailgintas pirmasis dvigarsio dėmuo implikuotų tvirtapradę priegaidę (žymimą akūto ženklu), trumpas atsakantis dėmuo – tvirtagalę priegaidę, taigi *Bértulis* (*Bērtulis*), bet *Zemžarē* (*Zemzare*). Realioje vartosenoje tvirtagališkai linkstama tarti ir kirčiuotus tarptautinių žodžių dvibalsius *ei*, *eu*, tad taip pat kirčiuotini ir atsakančios struktūros asmenvardžiai, pvz.: *Breidakas*, p. 103^{1v}; *Geitleris*, p. 212^{6v}; *Preisas*, p. 496^{14v}; *Šlēicheris*, p. 622^{4ap} (ir – *Šlēicheris*, p. 538^{2v}); van *Veikas*, p. 693^{7ap}, 715^{19ap}.

Pasitaiko ir tokių kirčio bei priegaidės žymėjimo atvejų, kurie apskritai neįmanomi (pvz.: *laņgas*, p. 70^{7v}; *grūodas*, p. 74^{5v}; *naujoņ*, p. 250^{17ap}; *Siēnis* = Siēnis, p. 282^{19ap}; *kiēk*, p. 285^{13v}; *Liēplaukē*, p. 343^{2v}), nesukirčiuotų pavyzdžių (*bruožas*, p. 59^{1ap}; *pažastis*, p. 73^{11ap}; *Buchienė*, p. 108; *gelti*, p. 327^{4ap}; *baltsermėgiai*, p. 638^{9ap} ir t.t.).

Iš kitokių korektūros klaidų minėtina: a) netiksliai užrašyti kitų kalbų žodžiai, pvz.: gr. *hyiýs* (= *hyiýs*), p. 70^{11v}; Γαλίνδαλ και (= *καλ*) Σουδινοί, p. 207^{3ap}; it. *Instituto* (= *Istituto*), p. 7^{7v}; *Universitità* (= *Universitā*), p. 164^{10ap}; *Ie* (= *I e*), p. 164^{14v}; *Romiania* (= *Romania*), p. 595^{1v}; *Raguzā* (= *Ragusa*), p. 730^{2ap}; la. *parallēles* (= *paralēles*), p. 64^{15v}; *dūmi* (= *dūmi*), p. 71^{5ap}; *tūkstuotis* (= *tūkstuotis/ tūkstotis*),

²⁶ Plačiau žr. A. Girdenis, A. Pupkis, Dėl kirčiavimo kodifikavimo pagrindų, – Mūsų kalba, 1985, Nr. 6, 4tt.

p. 73^{12v}; *Bibliografija* (= *Bibliogrāfija*), p. 180^{3ap}; *Vidzeme* (= *Vidzeme*), p. 187^{15–16v}; *krītoša* (= *krītošā*), p. 349^{11ap}; *vārdnīca* (= *vārdnīca*), p. 526^{4v}; *Peteris* (= *Pēteris*), p. 685^{20v}; lo. *Prutenicum* (= *Pruthenicum*), p. 56^{5ap}; *Linguae* (= *Linguae*), p. 433^{7ap}; skr. *śātām* (= *śātām*), p. 70^{18v}; suo. *seina* (= *seinä*), p. 185^{21–20ap}; vok. *Baltistic* (= *Baltistik*), p. 116^{4ap}; b) blogai perkelti įvairių kalbų žodžiai, pvz.: r. *приб-алтийских*, p. 64^{11ap}; *отнош-ений*, p. 432^{21–20ap}; suo. *pa-imen*, p. 65^{9–10v}; vok. *Litauis-ches*, p. 202^{21–22v}; *Sprachwissenschaft*, p. 202^{14–13ap}; *Litauis-che*, p. 662^{3–4v}.

Suminėti ir nesuminėti trūkumai, nenuoseklumai, klaidos, be abejo, yra nedidelis deguto šaukštelis, kiek apkartinantis gero medaus statinę – solidžią lituanistinę enciklopediją, kurios straipsniai iš esmės atitinka šiuolaikinės lingvistikos minties lygį ir apskritai objektyviai supažindina su lietuvių kalbotyra ir jos istorija. Toks kapitalinis nevienadienis veikalas, neabejoju, kada nors bus papildytas ir pakartotas, tam gal pasitarnaus ir ši kiek suvėluota recenzija.

Bonifacas Stundžia

Saulius Ambrazas, **Daiktavardžių darybos raida, II**. Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, 352.

Ražīgais vidėjās paaudzes lietuviėšu valodnieks Saulius Ambrazas ar šo grāmatu turpinājis savus līdzšinējās pētījumas lietuviėšu valodas vārd darināšanas vēsturē un vainagojis astoņu gadu darbu. Tas ir jau 1993. gadā iznākušās studijas „Daiktavardžių darybos raida. Lietuvių kalbos veiksmāžodiniai vediniai“ turpinājums. Tāpēc arī grāmatā nav plašu ievadu. Pēc īsa priekšvārda autors tūliņ arī ķeras pie lietas un aplūko septiņas atvasināto lietvārdu grupas lietuviėšu valodas vēstures aspektā: *nomina qualitatis*, *nomina collectiva*, *nomina loci*, *nomina feminina*, *nomina masculina*, *deminutiva*, *nomina attributiva*. Visplašākās no tām ir pirmā un pēdējā grupa.